
ШТЕПА О.С.,
кандидат психологічних наук,
доцент, кафедра психології,
Львівський національний
університет імені Івана Франка,
м. Львів

ХАРАКТЕРИСТИКА АСПЕКТІВ І ТИПІВ РЕСУРСНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ОСОБИСТОСТІ

У статті наведено результати теоретичного аналізу тезаурусу ресурсу. На основі даних багатофакторного й кластерного аналізу, а також методу головних компонент емпірично аргументовано доцільність виокремлення таких типів психологічної ресурсності: «ресурс як можливість», «ресурс як потенційність», «ресурс як резерв», «ресурс як шанс».

Ключові слова: аспекти ресурсу, типи психологічної ресурсності, тип самоздійснення, актуалізованість саморозвитку

В статье приведены результаты теоретического анализа тезауруса ресурса. На основе данных многофакторного и кластерного анализа, а также метода главных компонент эмпирически аргументирована целесообразность выделения таких типов психологической ресурсности: «ресурс как возможность», «ресурс как потенциальность», «ресурс как резерв», «ресурс как шанс».

Ключевые слова: аспекты ресурса, типы психологической ресурсности, тип самоосуществления, актуализированность саморазвития

The article contains the results of theoretical analysis of the thesaurus of the resource. Based on the data of multi-factor and cluster analysis, as well as the method of principal components empirically grounded manner the appropriateness of the allocation of such types of psychological resourcefulness: «resource as an opportunity», «resource as a potentiality», «resource reserve», «resource as a chance». It is established that the main components of psychological resourcefulness

have such personal-existential resources, as «helping others», «kindness to the people», «belief in good», «the pursuit of wisdom». It is determined that the main factors of psychological resourcefulness is the knowledge of the person's own resources and its ability to update and use their own resources, as well as personal-existential resources «in good faith» and «helping others». The results of the empirical research allowed identifying the types of psychological resourcefulness in vectors of type «fulfillment» and «actualized resource self-development».

Key words: *aspects of the resource type psychological resourcefulness, the type of self-assertion, self-development actualized resource*

Постановка проблеми. У дослідженнях феномена ресурсу до тепер сформувалися такі головні напрями: 1) визначення «зовнішніх» та «внутрішніх» ресурсів людини (Р. Лазарус, Р. Лейнер (за В. Абабков [1, С.30-31])); 2) феноменологічний аналіз ресурсів особистості [16]; 3) виокремлення видів ресурсів: соціальних [6], особистісних [23], персональних [3], психологічних [11]. Водночас у науковій літературі нерідко вживають поняття можливість, потенціал, резерв [14; 16; 21] як тотожні до терміну «ресурс». Вважаємо за доцільне уточнити характер співвідношення понять ресурс та резерв, потенціал, можливість, а саме: чи є вказані поняття видами, типами або особливостями ресурсу.

Метою дослідження є теоретичний аналіз тезаурусу поняття «ресурс» та емпіричне типологізування ресурсності особистості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ресурсами людини найчастіше вважають особистісні властивості й здібності, що є для людини цінними та допомагають адаптуватися до стресових ситуацій й долати їх (самоповага, професійні уміння, самоконтроль, життєві цінності) (С. Хобфолл за Н. Водоп'яною [3]). Водночас ресурс визначають і як стан, що характеризується відчуттям щастя, впевненості,

необхідних для розв'язання проблем, а також чуттям свободи [13]. Науковці схильні визначувати ресурси як внутрішні сили, які необхідні людині для конструктивного долаття життєвих криз, тому атрибутами ресурсності вбачають ініціативність, відповідальність, прагнення сенсу [22].

Міру наявних особистісних ресурсів для успішного продовження життя визначають як особистісний потенціал [10], а здатність підтримувати власне психологічне благополуччя й забезпечувати можливість долати критичні ситуації співвідносять з ресурсністю особи [14]. Виведення ресурсу як потенційності ґрунтують на його порівнянні з сукупністю цінностей, що дають змогу особі визначитися у ставленні до світу та самої себе [19]. Можливість тлумачать як вимір духовності, що відкривається для особистості на такому етапі її особистісного становлення, коли вона усвідомлює міру свободи й відповідальності [10]. У тлумаченні ресурсу як можливості підкреслюють, що йдеться саме про духовні можливості людини, мобілізування яких забезпечує способи поведінки для попередження або купування стресу (В. Бодров, за С. Калашніковою [5]). Розкриваючи ресурс у якості резерву, його витлумачують як запас, що може бути використаний для розв'язання певного завдання,

досягнення мети [16], а також означають як вияв професійної самореалізації [24]. У характеристиці ресурсу як шансу акцентують увагу на тому, що він постає як можливість для особистісного зростання, що з'являється внаслідок проживання критичного життєвого періоду [21], та надає змогу змінити складну ситуацію [2]. Шанс допускають як запевнення для переживання чуття екзистенційної здійсненності, тобто відчуття реалізування задуму й впевненості у власних силах щодо утвердження цінностей [7].

Можна резюмувати, що характеризує ресурс, науковці найчастіше розкривають його зміст через поняття потенціалу, можливості, резерву, шансу. Водночас нерідко зміст вказаних понять накладається, що створює неточності у тлумаченні характеристик феномена ресурсу. Для чіткішого визначення співвідношення понять ресурсу та потенціалу, можливості, резерву, шансу ми вирішили за необхідне виокремити критерії ресурсу.

Основний матеріал. Аналізу літератури [6], [13], [25, С.868] дав змогу схарактеризувати ресурс як «внутрішній фонд» особистості, тобто духовні можливості, що переживаються як міра здійсненності її запитів. Узагальнено ресурси можна означити як духовні сили людини служіння іншим. Відтак, головними аспектами ресурсу можна допускати самовизначення особи у взаєминах та її гуманістичне ставлення до інших.

Нашу увагу привернув той факт, що виокремлені аспекти ресурсу є аналогічними до напрямів, у яких визначають спрямованість особистості. Зокрема, ставлення до себе та до інших є категоріями побудови типів особистісної спрямованості за Д. Фельдштейном та І. Єгоричевою (Є. Ільїним [4, С.175]), головними аспектами у моделі типів спрямованості особи на взаємодію Боулбі – Бартолом'ю (за О. Лішиним [12]), векторами ви-

окремлення типів життєвих позицій у моделі спрямованості Е. Берна та Ф. Ернста (за О. Лішиним [12]), а також напрямками визначення типів спрямованості особистості за критерієм життєвого принципу за І. Кулагіною та В. Колюцкім [9, С.79-110].

Отож, ми теоретично припустили, що характеризування особливостей ресурсу у векторах «ставлення до себе – ставлення до інших» дасть змогу позиціонувати потенціал, можливість, резерв, шанс як його аспекти. Оскільки позиціонування здійснюватиметься у векторах спрямованості, то його очікуваним результатом має стати типологія ресурсу. Вміст терміну «спрямованість особистості» ми витлумачили згідно з Є. Ільїним як стійке домінування інтересу, що визначає вектор поведінки [4, С.375]. Оскільки ідеться про динамічну характеристику ставлення людини до себе та інших, то вважаємо за доцільніше надати характеризувати не аспекти ресурсу як внутрішнього духовного фонду, а як психологічну ресурсність, яку ми розглядаємо як уміння людини актуалізовувати та оперувати власними ресурсами з метою саморозвитку, саморозкриття у взаєминах та надання підтримки іншим.

На теоретичному рівні було уточнено вектори типологізування психологічної ресурсності, а саме: ставлення до інших ми простежуємо у напрямі самоздійснення особистості [18], що розкриваємо у континуумі – «самовираження (індивідуалізм, прагнення самореалізації) – самотрансцендування» (альтруїзм, присвята себе служінню іншим); а напрям ставлення до себе – в актуалізованості ресурсів саморозвитку [8], що визначаємо у континуумі «законсервованість (невміння оперувати власними ресурсами та прагнення їх не використовувати) – актуалізованість ресурсів (уміння актуалізовувати й оперувати власними ресурсами)».

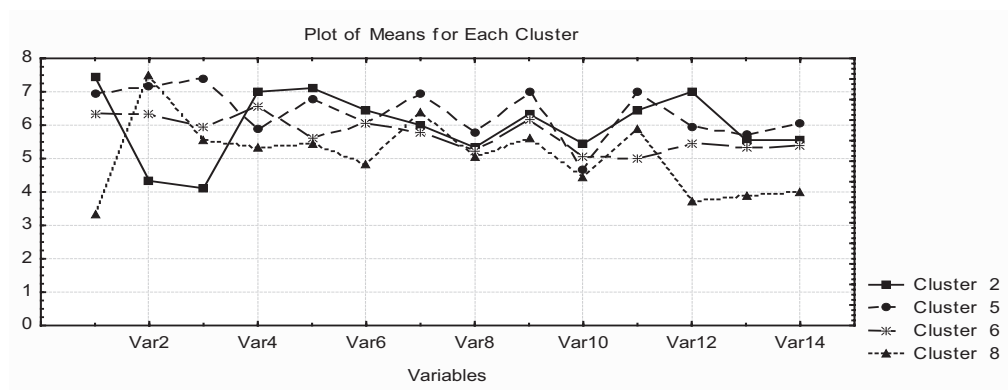

Рис. 1. Головні типи психологічної ресурсності у векторах «законсервованості – актуалізованості ресурсів» та «самовираження – самотрансцендування»

З метою емпіричної побудови передбачуваної типології структури психологічної ресурсності ми визначили головні компоненти психологічної ресурсності та виокремили дескриптори її напрямів на основі даних авторського опитувальника психологічної ресурсності.

У дослідженні взяли участь 315 осіб віком 17-76 років. За шкалами «вік» та «стать» встановлено відповідність даних до нормального розподілу.

За допомогою багатфакторного ієрархічного аналізу було визначено, що головними чинниками загального рівня психологічної ресурсності є, по-перше, знання та уміння оновлювати власні ресурси, по-друге, – віра у добро, допомога іншим, доброта, відповідальність, по-третє, – успіх. Методом головних компонент уточнено, що за такі можна вважати допомогу іншим, віру у добро, прагнення до мудрості. На основі отриманих даних ми вирішили визначити емпіричним показником «законсервованості – актуалізованості ресурсів» допустити відповідно низький та високий рівень сформованості знання та уміння оновлювати ресурси; показником «самовираження – самотрансцендування» – відповідно низький та високий рівень сформованості особистісно-ек-

зистенційних ресурсів віри у добро та допомоги іншим. Рівні виокремлених показників було перевірено за допомогою описової статистики. За виведеними показниками побудови типів психологічної ресурсності стало можливим емпірично перевірити особливості її структури.

За допомогою кластерного аналізу (K-means clustering/Cases) встановлено, що на рівні статистичної значущості з 14-ти уведених до аналізу кластерів доцільно виокремлювати саме 4 типи кластерів (рис.1).

Результати порівняння середніх за загальним рівнем психологічної ресурсності, а також зіставлення рівнів сформованості особистісно-екзистенційних ресурсів за тестом Шеффе верифікували доцільність виокремлення чотирьох типів структури психологічної ресурсності. Важливо, що за тестом Шеффе встановлено наявність відмінностей між усіма чотирма типами психологічної ресурсності саме за показниками «віра у добро», «допомога іншим», «знання, уміння оновлювати й використовувати власні ресурси», «загальний рівень психологічної ресурсності».

За даними дискримінантного аналізу було уточнено, що коректність виокремлення високого рівня психо-

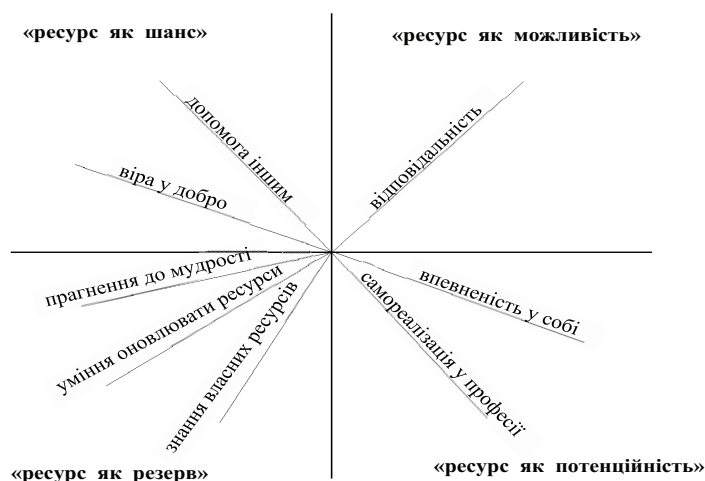

Рис. 2. Аспекти структури психологічної ресурсності особистості

логічної ресурсності становить 98%, середнього рівня психологічної ресурсності типу «а» – 87%, середнього рівня психологічної ресурсності типу «б» – 75%, низького рівня психологічної ресурсності типу – 65%.

Методом головних компонент було визначено особливості структури кожного з чотирьох типів психо-

логічної ресурсності. Оскільки основа побудови типів була єдиною – наявний певний рівень актуалізованості ресурсів та самотрансцендування, то виявлені особливості стосувалися асів низького рівня сформованості певних особистісно-екзистенційних ресурсів (що резонує з критеріями саме наукового, а не художнього типологізуван-

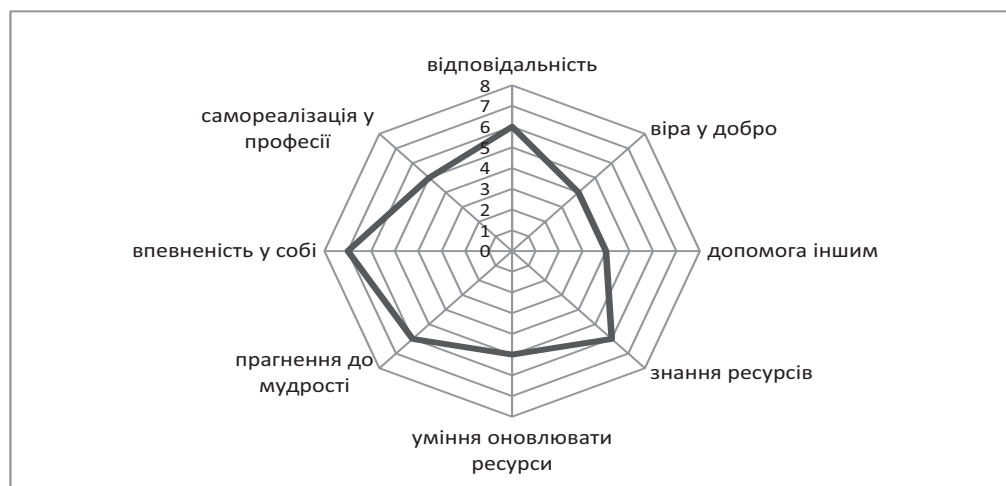

Рис. 3. Емпіричний приклад визначення типу психологічної ресурсності «ресурс як шанс» досліджуваної N. (32р.)

ня [17, С.40-41]).

Встановлено, що структура психологічної ресурсності типу 1 визначається низьким рівнем сформованості особистісно-екзистенційного ресурсу «відповідальність»; структура психологічної ресурсності типу 2 – низьким рівнем сформованості особистісно-екзистенційного ресурсу «впевненість у собі», «самореалізація у професії» та низьким рівнем знання, уміння оновлювати власні ресурси; структура психологічної ресурсності типу 3 – низьким рівнем сформованості особистісно-екзистенційного ресурсу «допомога іншим» та «віра у добро»; структура психологічної ресурсності типу 4 – низьким рівнем сформованості особистісно-екзистенційного ресурсу «прагнення до мудрості» та низьким рівнем знання, уміння оновлювати й використовувати власні ресурси. На основі результатів багатofакторного ієрархічного аналізу і даних методу головних компонент нами було прийнято рішення щодо аспектів психологічної ресурсності, за якими доцільно визначувати її типи.

Зіставлення ресурсного контексту вживання понять «можливість», «потенціал», «резерв», «шанс» на основі аналізу наукової літератури, а також даних асоціативного експерименту С. Мартінек [15, С.190] дає нам змогу стверджувати, що вказані поняття можна допускати аспектами психоло-

гічної спрямованості (рис.2).

Емпіричний приклад унаочнення типу психологічної ресурсності досліджуваної N. (32р.) за головними показниками структури психологічної ресурсності вміщено на рис. 3.

Виокремлення типів психологічної ресурсності особистості – «ресурс як можливість», «ресурс як потенційність», «ресурс як шанс», «ресурс як резерв» дає змогу психологу прогнозувати рівень ресурсонаповненості особистості у співвіднесенні з можливими критичними життєвими ситуаціями, що їй передуює прожити, а також якомога конкретніше визначити напрями й показники актуалізування ресурсності клієнта.

Висновки та перспективи дослідження. У статті поставлено проблему теоретичного аналізу тезаурусу ресурсу. На основі даних математико-статистичного аналізу емпірично аргументовано доцільність виокремлення таких типів психологічної ресурсності: «ресурс як можливість», «ресурс як потенційність», «ресурс як резерв», «ресурс як шанс». Встановлено головні компоненти аспектів психологічної ресурсності. Науковий інтерес становить перевірка емпіричного поля типології психологічної ресурсності й типів спрямованості особистості за критерієм життєвої позиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абабков В. А. Адаптация к стрессу. Основы теории, диагностики, терапии / В. Абабков, М. Перре. – СПб.: Речь, 2004. – 166с.
2. Бурлачук Л. Ф. Психология жизненных ситуаций [учебн. пос.] / Л. Бурлачук, Е. Коржова. – М.: Российское педагогическое агентство, 1998. – 263 с.
3. Водопьянова Н. Е. Психодиагностика стресса. – СПб.: Питер, 2009. – 336с.
4. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. – СПб.: Изд-во «Питер», 2000. – 512с.

5. Калашиникова С. А. Личностные ресурсы и психологическое здоровье человека: соотношение содержания понятий // Гуманитарный вектор. – 2011. – №2(26). – С.185-189.
6. Колошина Т. Ю. Использование сказки в бизнес-тренинге / Т. Колошина, А. Трусъ // Практична психологія та соціальна робота. – №2. – 2013. – С.21-30.
7. Кривцова С. Экзистенциально-аналитическая теория личности Альфрида Лэнгле // В кн.: Психотерапия личности. – С.105-127 // Доступно с: <http://rl-online.ru/articles/1-05/289.html>
8. Кузікова С. Б. Емпіричне дослідження саморозвитку суб'єктної діяльності // Психологічні науки: проблеми і здобутки – Додаток 1 до №1, Том IV, – 2012р. – Тематичний випуск «Проблеми емпіричних досліджень у психології». – Вип. 6. – С.132-139.
9. Кулагина И. Ю. Возрастная психология: Полный жизненный цикл развития человека [учеб.пос.] / И. Кулагина, В. Колюцкий. – М.: ТЦ Сфера, 2008. – 464с.
10. Леонтьев Д. А. Психологические ресурсы преодоления стрессовых ситуаций: к уточнению базовых конструктов // Доступно з: www.mgppri.ru/ЛРПО/Рубрикаци_sotrydnikov/LeontievDA.doc
11. Леонтьев Д. Духовность, саморегуляция и ценности // Гуманитарные проблемы современной психологии. – №7. – 2005. – С. 16-21 // Доступно с: <http://www.institut.smysl.ru/article/spirit.php>
12. Лишин О. В. Тенденции личностного самоопределения в подростковом и юношеском возрастах (Направленность мотивационной стратегии личности и психологические механизмы ее формирования) // Практична психологія та соціальна робота. – №12. – 2010. – С.23-29.
13. Майленова Ф. Выбор и ответственность в психологическом консультировании. – М.: «КСП+», 2002. – 416с.
14. Малыш В. Е. Ресурсный потенциал адаптации личности в кризисе // Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка. – Київ, 2013. – Т.11. – Психологія особистості. психологічна допомога особистості. – Вип.8. – Ч2. – С.9-18.
15. Мартінек С. В. Український асоціативний словник: У 2 т. – Т.1: Від стимулу до реакції. – Львів: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 344с.
16. Микитюк С. О. Витоки наукових основ ресурсного підходу // Проблеми фізичного виховання і спорту. – №2. – 2010. – С.83 – 88.
17. Никандров В. В. Неземпирические методы психологии. – СПб.: Речь, 2003. – 53с.
18. Панченко С. М. Порівняльна характеристика способів самоздійснення дорослих // Доступно з: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pspl/2012_18/614-624.pdf
19. Перевозчикова Ю. Феноменологічний аналіз ресурсів особистості // Доступно з: <http://mp2.uto.edu.ua/wp.../Перевозчикова.pdf>
20. Петровский В. Состоятельность и рефлексия: модель четырех ресурсов / Психология. Журнал высшей школы экономики. – 2008. – Т.5. – №1. – С.77-100.

21. Портнова А. Г. Психологическое здоровье и зрелость личности как цели возрастно-психологического консультирования / А. Портнова, М. Иванова // Психология человека в современном мире. Том 3. – М.: Изд-во «Институт РАН», 2009. – С.98-105.
22. Розенберг В. Как найти достойный выход / В. Розенберг // Psychologies. – №72. – 2012. – С.124.
23. Рыбкин И. В. Коучинг Социального Успеха / И. Рыбкин. – М. : Изд-во «Институт общегуманитарных исследований», 2005. – 224с.
24. Федоров А. Ф. Акмеологические проблемы использования социально-психологических резервов в профессиональной самореализации работников // Психология человека в современном мире. Том 3. – М.: Изд-во «Институт РАН», 2009. – С.191-197.
25. Франк С. Предмет знания. Душа человека. – Мн.: Харвест; М.: АСТ, 2000. – 992с.